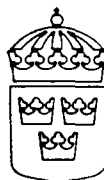

Utrikesutskottets betänkande

1988/89:UU21

Sveriges relationer till de baltiska republikerna

1988/89
UU21

Motionerna

1988/89:U517 av Ingemar Eliasson m.fl. (fp) vari yrkas

4. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om kultur- och handelsrepresentation, viseringsfrihet och resemöjligheter mellan Sverige och länder i Östeuropa, främst de baltiska länderna och Polen,

1988/89:U530 av Erling Bager och Lars Leijonborg (båda fp) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att Sverige i kontakter med de övriga medlemsländerna i Nordiska rådet bör verka för att de baltiska unionsrepublikerna Estland, Lettland och Litauen erbjuds observatörsstatus i rådet.

1988/89:U531 av Göthe Knutson och Gullan Lindblad (båda m) vari yrkas

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om markering av de baltiska ländernas gränser på officiella svenska kartor och i geografiböcker,

2. att riksdagen hos regeringen begär att Sveriges radio-TV inom rämnen för dess avtal med staten uppmanas att på de kartor som bl.a. omfattar Baltikum och som visas i TV markera de baltiska ländernas gränser,

1988/89:U532 av Margaretha af Ugglas m.fl. (m) vari yrkas

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om svensk representation i Baltikum,

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om initiativ för att lättare få visum,

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om flygförbindelser till Baltikum,

4. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om båtförbindelser till Tallin och Riga,

5. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om utveckling av telefonförbindelser.

1988/89:U555 av Marianne Jönsson och Sven-Olof Petersson (båda c) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om inriktningen av ett utökat samarbete mellan sydöstra Sverige och framför allt de baltiska staterna.

13. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om prioritering av kontakterna med de baltiska republikerna.

Bakgrund

De baltiska länderna har under större delen av sin moderna historia varit dominerade av andra makter. Efter första världskriget blev Estland, Lettland och Litauen självständiga stater och medlemmar av Nationernas förbund. År 1940 blev de tre länderna under tvångsmässiga former införlivade med Sovjetunionen där de nu har ställning som delrepubliker.

Den svenska samlingsregeringen vidtog under åren 1940 och 1941 olika åtgärder som innebar ett erkännande av de baltiska staternas införlivande med Sovjetunionen.

Efter införlivandet och fram till nu har följt en hårdhänt förryskning vilket har inneburit en betydande successiv inflyttning av andra nationaliteter, i synnerhet ryssar. Detta har för Estlands del fått till följd att andelen icke-ester i dag uppgår till ca 40%. I Lettland är andelen icke-letter över 50%, medan Litauen fortfarande är övervägande litauiskt. Ca 20% av befolkningen är icke-litauisk. En övervägande del av de icke-baltiska befolkningsgrupperna utgörs av ryssar. Det är huvudsakligen till de större städerna och till industriområden som den ryska invandringen skett.

De baltiska folken har fram till förra året haft mycket begränsade möjligheter att ge uttryck åt sin nationella särart. Det har inte heller varit möjligt för dem att på egna villkor upprätthålla förbindelser av olika slag med andra länder.

Under de senaste åren har dock omdaningsprocessen i Sovjetunionen fört med sig en ökad frihet och möjlighet för de baltiska folken att hävda sina nationella egenarter. De nationella strävanden som under alla år funnits under ytan har tillåtits komma upp i ljuset och inneburit en sjudande politisk aktivitet. Bland de krav som rests i de tre republikerna ingår åtgärder för att tillförsäkra folken deras nationella identitet, möjlighet att bestämma sina egna villkor samt möjlighet att påverka sin framtid, dvs. en självständig ekonomi och skydd av miljön.

I samtliga republiker har s.k folkfronter bildats, i vilka ingår såväl medlemmar i kommunistpartiet som företrädare för ett flertal nationella rörelser och förbund, bl.a. miljörörelserna i de tre republikerna. Huvuddelen av medlemmarna i folkfronterna är balter. I Estland har folkfronten ett nära samarbete med kommunistpartiet och dess centralkommitté. I Lettland är avståndet mellan folkfronten och kommunistpartiet större. I Litauen har folkfronten en stark, självständig ställning.

Folkfronterna har mer eller mindre långtgående krav på ökat självbestämmande för resp. republik. Den litauiska folkfronten Sajudis långsiktiga mål är uttalat självbestämmande, Litauens rättsliga, politiska, ekonomiska och kulturella oberoende och landets statliga suveränitet.

Estlands folkfront kräver fullständig ekonomisk självförvaltning och intern suveränitet, en tryggad ställning för det estniska språket och den estniska kulturen och en större politisk demokrati.

Vid ett möte med Estlands Högsta Sovjet den 16 november 1988 antogs en suveränitetsförklaring. Vid samma möte antogs ändringar i den estniska konstitutionen som bl.a. innebar att den estniska republikens exklusiva äganderätt över land, infrastruktur, grundläggande produktionsmedel, statliga företag och bostäder i städerna slås fast. Detta innebär i princip att allunionella ministeriers bestämmanderätt i Estland avvisas. Andra ändringar i konstitutionen innebär ökad respekt för de mänskliga rättigheterna i Estland och vetorätt för Estland gentemot allunionella lagar, dvs. lagar som godkänts av Sovjetunionens Högsta Sovjet.

Sovjetunionens Högsta Sovjets presidium har ogiltigförklarat såväl suveränitetsdeklarationen som grundlagsändringarna. Estlands Högsta Sovjet har dock inte återtagit de införda ändringarna.

Estlands Högsta Sovjet har vidare i januari 1989 i ett tillägg till konstitutionen (en lag om estniska språket) förklarat estniskan som statsspråk. Den har också beslutat förbjuda utvidgning av fosforit- och oljeskifferbrytningen i Estland.

Frågan om sovjetrepublikernas rättigheter på det ekonomiska och politiska området (bl.a. konstitutionella ställning) studeras nu i en kommitté inför det möte om nationalitetsfrågor som Centralkommittén skall hålla i sommar.

Den lettiska folkfronten har liknande krav som folkfronten i Estland; ekonomisk självständighet, att lettiskan får ställning som officiellt språk, begränsning av invandringen av icke-ester. I motsats till den estniska folkfronten har den lettiska inte ett nära samarbete med det kommunistiska partiet. Befolkningen i Lettland är också starkare polariserad mellan letter och ryssar.

De icke-baltiska folkgrupperna i Estland, Lettland och Litauen (huvudsakligen ryssar) har gått samman i organisationer för att tillvarata icke-balternas intressen och motverka den inhemska befolkningens krav som de upplever som ett hot mot sin ställning. I Estland har den s.k. Interrörelsen bildats för detta syfte. I de baltiska republikerna finns även små politiska grupperingar som ofta går längre än folkfronterna med krav på självständighet.

Vid valen till den nya folkkongressen som hölls under våren 1989 vann samtliga folkfronter en stor seger. Resultatet har välkomnats av folkfronterna som en bekräftelse på att en stor del av den ryska befolkningen i republikerna givit sitt medgivande till folkfronternas strävanden.

Kontakterna mellan Sverige och de baltiska länderna går långt tillbaka i historien. Fortfarande är svenska modersmål för ett fåtal personer i Estland. År 1988 bildades i Estland ett samfund för estlandssvensk kultur, vilket samlat över 500 medlemmar. I Sverige finns sedan kriget en stor grupp baltiska – huvudsakligen estniska – flyktingar som spelar en aktiv roll i det svenska samhällslivet. I synnerhet de estniska och lettiska folken har genom historiska och andra band känt en samhörighet med Norden. Fram till nyligen har denna internationella orientering endast i begränsad utsträckning kunnat manifesteras praktiskt. Genom den sovjetiska omdaningspolitiken har möjligheter öppnats för närmare och intensivare förbindelser mellan de baltiska republikerna och omvärlden.

Mot bakgrund av de historiska och kulturella band som finns mellan Sverige och Estland, Lettland och Litauen har försöken såväl från officiell sida som privat att utvidga kontakterna och stärka banden under de senaste åren intensifierats.

Särskilt de kulturella förbindelserna har utvecklats gynnsamt. Officiella delegationsbesök har ägt rum i båda riktningarna och gemensamma kulturella manifestationer har ordnats. I december besökte en svensk kulturdelegation Estland inom ramen för det kulturutbytesprogram som finns mellan Sverige och Sovjetunionen. I detta program omnämns särskilt det kulturella och vetenskapliga utbytet mellan Sverige och de baltiska republikerna. Den lettiske kulturministern besökte Sverige i april 1989 och den litauiske kulturministern har inbjudits att besöka Sverige under hösten 1989.

Sedan länge har möjligheterna till ett utökat handelsutbyte mellan Sverige och de baltiska republikerna undersökts. Ett antal delegationsutbyten har organiserats med detta syfte. Centralisering och brist på utländsk valuta har dock begränsat de kommersiella möjligheterna. Det sovjetiska allunionella utrikeshandelsmonopolet har nu luckrats upp. De olika republikerna har kunnat bilda egna utrikeshandelsorganisationer (Estimpeks, Interlatvia och Litimpeks). Rätten att bedriva utrikeshandel har därtill utsträckts till samtliga sovjetiska företag. Det särskilda gränshandelsavtal som ingicks 1985 mellan Sovjetunionen och Sverige är också bl.a. ägnat att underlätta handeln med Baltikum. Möjlighet finns numera också att ingå lokala joint-ventures mellan företag i de baltiska republikerna och utländska företag. Möjligheterna att etablera och upprätthålla kommersiella kontakter har därigenom förbättrats, och intresset är stort både bland svenska företag och i de baltiska republikerna.

Flera städer i Sverige och de baltiska republikerna har under senare år ingått vänortssamarbete, vilket är ett ytterligare tecken på det ömsesidiga intresset av fördjupade förbindelser.

Utskottet

Den omdaningsprocess som under de senaste åren igångsatts i Sovjetunionen är mycket glädjande. Den har medgivit en utveckling av samhällslivet i demokratisk riktning i synnerhet i de baltiska republikerna, vilket enligt utskottets uppfattning är ytterst välkommet. Detsamma gäller försöken med en förändrad ekonomisk politik som har till syfte att effektivisera det sovjetiska näringslivet och höja befolkningens välbefinnande.

Sverige och de baltiska republikerna känner en samhörighet, betingad av geografiska, historiska och kulturella skäl. Det är därför för Sverige särskilt glädjande att den nya sovjetiska politiken bland annat fört med sig en möjlighet för de baltiska republikerna att ge uttryck åt nationella och folkliga strävanden. Utvecklingen mot en ökad ekonomisk självständighet och omsorg om miljön välkomnas också. Utskottet får anledning återkomma till miljöarbetet i Europa, i synnerhet mellan Östersjöstaterna, i ett senare betänkande.

När utskottet senast, i november 1988 (1988/89:UU3), hade anledning att uttala sig om de svensk-baltiska förbindelserna, ansåg utskottet att Sverige

borde ta till vara de ökade möjligheter till kontakter och samarbete med de baltiska republikerna som hade öppnats genom den nya sovjetiska omdaningsprocessen. Utskottet konstaterade att innehållet och omfattningen av kontakterna i första hand avgörs av utvecklingen i de baltiska republikerna, av deras handlingsfrihet och önskemål.

En liknande uppfattning framfördes av utrikesministern i riksdagen i december 1988, dvs. att en grundläggande förutsättning för det som nu pågår i Baltikum är den omdaningsprocess som pågår i hela Sovjetunionen. Utrikesministern sade vidare: Det är regeringens avsikt att försöka bredda och fördjupa kontakterna mellan Sverige och de baltiska republikerna inom alla områden där så är möjligt. Utrikesministern underströk att det är viktigt att vi inte agerar på ett sådant sätt att den sovjetiska omdaningspolitiken motverkas.

Med detta i åtanke vill utskottet ge sitt varma stöd till de kontakter och samarbetsprojekt såväl från statlig, kommunal som privat sida vilka nu utvecklas mellan Sverige och de baltiska republikerna. Det är viktigt, vilket framförs i motion U517 (fp), att så många kanaler till omvärlden som möjligt finns etablerade. Detta gäller enligt utskottets uppfattning inte minst kontakterna mellan människor. Strävan efter utökade kontakter är, som utrikesministern framförde i riksdagen i december 1988, en fråga inte bara för regeringen utan också för organisationer, företag och föreningar. I syfte att stimulera folkrörelseanknutet kulturellt samarbete mellan Sverige och vissa Östersjöländer, i första hand de baltiska republikerna, har riksdagen beslutat avsätta 2 milj. kr. ur utrikesdepartementets anslag för Information, studier och forskning om freds- och nedrustningssträvanden m.m. (F3) för detta ändamål (1988/89:UU17).

I de motioner som utskottet har att behandla tas olika åtgärder upp med syfte att underlätta samarbetet och kontakterna mellan Sverige och de baltiska republikerna. I motionerna U532 (m), U517 (fp) och U561 (c) framförs sammanfallande krav på åtgärder för att underlätta kontakterna. De krav som tas upp i motionerna är uppgraderade officiella förbindelser i form av konsulär representation, ömsesidig kultur- och handelsrepresentation, viseringsfrihet mellan de baltiska republikerna och Sverige, alternativt lättnader i viseringsförfarandet, förbättrade kommunikationer vilket inkluderar färje-, flyg- och telefonförbindelser, utökade handelsförbindelser samt utvidgade kommunala och regionala kontakter, bl.a. i form av vänortsprogram. Samma krav framförs i motion U555 (c).

Vad gäller frågan om bättre officiella förbindelser och någon form av svensk närvaro i Baltikum, får utskottet konstatera att en expansion av de svenska kontakterna med Baltikum mycket väl kan leda till någon form av svensk officiell närvaro. Emellertid måste denna fråga behandlas inom ramen för våra överenskommelser med Sovjetunionen. Enligt vad utskottet erfar skall generalkonsulatet i Leningrad förstärkas just med tanke på de utökade kontakterna mellan t.ex. de baltiska republikerna och Sverige.

Dessa utökade kontakter sker inte minst på handelssidan. Frågan om en filial eller replipunkt i de baltiska republikerna till handelsrepresentationen i Moskva har tagits upp i motioner också till näringsutskottet. I sitt betänkande 1988/89:NU19 anför näringsutskottet att regeringen i samband med att

den skyndsamt prövar förutsättningarna för inrättandet av ett fristående handelskontor i Moskva även beaktar önskvärdheten av att en handelsrepresentation kommer till stånd i Baltikum.

Vad i övrigt gäller handelsutbytet mellan Sverige och de baltiska republikerna kan förändringarna i det sovjetiska utrikeshandelsmonopolet och det svensk-sovjetiska gränshandelsavtalet enligt vad som framgår ovan i detta betänkande underlätta för ett utökat och utvidgat handelsutbyte mellan Baltikum och Sverige. Både från svensk sida och från sovjetisk ses också de baltiska republikerna som en inkörsport eller brygga för vidare ekonomiska förbindelser till det övriga Sovjetunionen.

Frågan om viseringsfrihet eller förenklat viseringsförfarande för invånarna i de baltiska republikerna resp. svenska resande till Baltikum tas upp i motionerna U517 (fp) och U532 (m). Utskottet får här hänvisa till sitt förra betänkande (1988/89:UU3) där det står att "den närmare utformningen av våra förbindelser måste diskuteras i förhandlingar mellan regeringarna eller ansvariga myndigheter i Sverige och Sovjetunionen. Det får då avgöras i vilken mån det går att åstadkomma särlösningar som enbart avser de baltiska delrepublikerna." Det kan här tilläggas att nuvarande viseringsregler reglerats i ett särskilt avtal från 13 januari 1988. Enligt detta avtal skall svenska och sovjetiska myndigheter behandla och besvara viseringsansökningar avseende inresa och vistelse i resp. land som inte överstiger tre månader på kortast möjliga tid. Denna tid är specificerad till tio dagar efter det att ansökningen har lämnats in till behörig myndighet. Enligt vad utskottet erfar kan baltiska viseringsansökningar för resa till Sverige behandlas på en dag vid generalkonsulatet i Leningrad. Det är enligt utskottets uppfattning självfallet önskvärt att viseringsförfarandet skall ske så smidigt som möjligt.

På kultur- och forskningsområdena finns goda möjligheter till ökat samarbete och utvidgade kontakter. Utskottet delar den uppfattningen som framförts av regeringen att Sverige har ett särskilt intresse för utökat kulturellt utbyte med Baltikum. Kontakter har redan etablerats. Bland annat var en svensk kulturdelegation i Estland i december 1988. Den lettiske kulturministern besökte Sverige i april 1989, och den litauiske kulturministern har inbjudits att besöka Sverige under hösten 1989. I syfte att ytterligare stimulera det kulturella utbytet har, som ovan anförts, riksdagen anslagit 2 milj.kr. för folkrörelsecanknutet kulturellt samarbete med i första hand de baltiska republikerna.

Möjligheterna att utöka kontakterna över Östersjön – såväl de kommersiella som de rent mänskliga – är naturligtvis också avhängiga av smidiga kommunikationer. Det är därför att välkomna att flygförbindelser planeras mellan Stockholm och Tallinn och att kryssningar planeras till Tallinn och Riga i sommar. Vad gäller ytterligare direkta förbindelser utgår utskottet från att dessa kommer att utnyttjas av de olika trafikföretagen i den mån de kommersiella förutsättningarna finns.

Utskottet får konstatera att telefonförbindelserna mellan Sovjetunionen som helhet och Sverige är otillfredsställande. Enligt vad utskottet erfar tas denna fråga regelbundet upp i bilaterala svensk-sovjetiska kontakter. Det finns anledning för regeringen att fortsätta att driva denna fråga.

Samarbetet mellan olika kommuner i Sverige och orter i de baltiska republikerna är enligt utskottets uppfattning värdefullt och av stort intresse för inte bara för de inblandade regionerna utan även för länderna som helhet. Exempel på vänortsförbindelser som ingåtts är mellan Norrköping och Riga, Oskarshamn och Pärnu och Uppsala och Tartu. Även Västervik arbetar för utökade kontakter med Baltikum, och utvecklingsfonden i Kristianstads län driver projekt som syftar till samarbete med Vilnius. Det ankommer naturligtvis i första hand på de enskilda regionerna att odla och utveckla dessa kontakter. I enlighet med vad utskottet redan anfört är dock alla kontakter mellan våra befolkningar att välkomna.

Med det ovan anförda får yrkande 4 i motion U517 (fp), yrkandena 1-5 i motion U532 (m), yrkande 13 i motion U561 (c) och motion U555 (c) anses besvarade.

I motion U530 (fp) anförs att Sverige i kontakter med de övriga medlemsländerna i Nordiska rådet bör verka för att de baltiska unionsrepublikerna erbjuds observatörsstatus i rådet. Det ankommer enligt utskottets uppfattning på Nordiska rådet att självt fatta beslut i frågor av detta slag. Frågan diskuterades också vid Nordiska rådets trettiosjunde session i Stockholm. Rådet beslöt på förslag av det juridiska utskottet att inte företa sig något med anledning av förslaget.

Mot denna bakgrund avstyrker utskottet motion U530 (m).

I yrkandena 1 och 2 i motion U531 (m) krävs att berörda svenska myndigheter tillses att de baltiska ländernas gränser markeras på officiella svenska kartor och i geografiböcker samt på de kartor som visas i Sveriges television.

Utskottet får med anledning av motion U531 (m) konstatera att unionsrepublikerna Estlands, Lettlands och Litauens gränser redan torde vara utsatta på kartor och i geografiböcker. För övrigt ligger denna fråga utanför riksdagens kompetens och lämnas därför utan åtgärd.

Yrkandena 1 och 2 i motion U531 avstyrks därmed.

Utskottet hemställer

1. att riksdagen förklarar yrkande 4 i motion 1988/89:U517, yrkandena 1, 2, 3, 4 och 5 i motion 1988/89:U532, motion 1988/89:U555 samt yrkande 13 i motion 1988/89:U561 besvarade med vad utskottet anfört.

2. att riksdagen avslår motion 1988/89:U530 och yrkandena 1 och 2 i motion 1988/89:U531.

Stockholm den 20 april 1989

På utrikesutskottets vägnar

Stig Alemyr

Närvarande: Stig Alemyr (s), Margaretha af Ugglas (m), Sture Ericson (s), Ingemar Eliasson (fp), Karl-Erik Svartberg (s), Axel Andersson (s), Nils T Svensson (s), Inger Koch (m), Karl-Göran Biörsmark (fp), Birgitta Hambræus (c), Per Gahrton (mp), Viola Furubjelke (s), Kristina Svensson (s), Anneli Hulthén (s), Eva Björne (m), Ingbritt Irhammar (c) och Berith Eriksson (vpk).

Särskilda yttranden

1. Margaretha af Ugglas, Eva Björne och Inger Koch (alla m) anför:

Vi vill erinra om att när riksdagen behandlade UD:s budget (1988/89:UU17) föreslog vi ett anslag på 10 milj. kr. för att stimulera kontakter och kulturellt utbyte mellan Sverige och de baltiska republikerna.

2. Per Gahrton (mp) anför:

Särskilt viktigt vid allt internationellt samarbete är det som rör miljön, också beträffande de baltiska staterna. Miljöpartiet de gröna har under den allmänna motionstiden väckt en motion om miljösamarbete med Estland (1988/89:U556) som inte behandlas i detta betänkande, varför det finns anledning att återkomma till frågan i samband med denna motions behandling.

I detta betänkande nämns att miljörörelsen spelat en framträdande roll vid de frigörelsesträvanden som nu pågår i de baltiska republikerna. I detta sammanhang vill jag understryka att den baltiska miljörörelsen till stor del utgörs av en politisk grön rörelse med partiliknande karaktär som fått ett flertal kandidater invalda i såväl de delstatliga parlamenten som i Sovjetunionens Folkkongress.

I en gemensam deklaration i samband med Europas Gröna kongress i Paris 7-9 april 1989 gjorde företrädare för baltiska gröna ett mycket uppmärksammat uttalande där det bl.a. hette:

Den ekologiska, politiska, ekonomiska och särskilt demografiska situationen i de baltiska staterna närmar sig en katastrof, vilket hotar den fortsatta existensen av de baltiska nationerna.

Denna situation har orsakats av industriell exploatering och ekologisk förödelse som är ett resultat av Sovjetunionens imperialistiska kolonisationspolitik vilket har gett upphov till "ecocide" – en särskild form av genocide (folkmord) som använder ekologiska metoder.

Genom att hänvisa till de baltiska staterna som en legal del av Sovjetunionen och inte som ockuperade stater erkänner ni i princip Molotov-Ribbentrop-pakten som varken ni eller vi erkände för 49 år sedan.

Vi vill också vända er uppmärksamhet mot det faktum att perestrojka i Sovjetunionen inte står i motsättning till dessa konstateranden och vi ber er förstå att våra huvudmål är att främja en normaliseringsprocess i den ekologiska och demografiska situationen i de baltiska staterna.

T. Frey, den estniska gröna rörelsen,

A. Ulme, den lettiska miljöskyddsföreningen VAK,

Z. Vaisvila, de litauiska gröna.

Jag vill i detta sammanhang konstatera att miljöpartiet de gröna stödjer de gröna i Baltikum på de villkor de själva arbetar. Vi stödjer alltså som parti de krav som ställs i det ovan citerade uttalandet.

Eftersom våra relationer med våra baltiska vänner utvecklats snabbt, fanns det inga förutsättningar för oss att väcka motion i denna riktning under allmänna motionstiden i januari; det är inte heller givet att vi skulle ha föreslagit riksdagsbeslut i alla de avseenden där vi som politisk rörelse uttalar vårt stöd.

